

Dr hab. Joanna Szady

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Instytut Historii

Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin,

joanna.szady@kul.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Radosława Franczaka „*Incunabula Monasterii Lubinensis. Studium historyczno-
źródłoznawcze*, Poznań 2021, ss. 379

Tematyka przedstawionej do oceny rozprawy doktorskiej osadzona jest w szeroko pojętym nurcie odtwarzania dziejów dawnej książki. Pomimo utrwalonej już w historiografii listy osiągnięć badawczych w tej dziedzinie, wciąż pozostają sfery otwarte na rozpoznanie naukowe, które są aktualne z punktu widzenia wartości merytorycznej i metodologicznej, ale również i popularyzatorskiej – upowszechniającej wiedzę o znaczeniu i funkcji dawnych kolekcji bibliotecznych dla rozwoju kultury piśmienniczej w ujęciu historycznym. W ramach obszaru badawczego, którego zakres prezentuje praca *Incunabula Monasterii Lubinensis. Studium historyczno-źródłoznawcze*, należne miejsce zajmują dawne biblioteki klasztorne, traktowane jako siła sprzyjająca rozwojowi myśli intelektualnej w oparciu o zasoby gromadzonych księgozbiorów. Potencjał naukowy, jaki tkwi niewątpliwie w rozważaniach wokół znaczenia słowa pisanego i drukowanego obecnego w środowiskach klasztornych minionych wieków, wiąże się w praktyce ze znacznym nakładem pracy i sił badacza, niezbędnym dla osiągnięcia pełnego obrazu przeszłości. W tym przypadku w grę wchodzi również konieczność łączenia wiedzy i umiejętności z pogranicza nauk, co wymaga wieloaspektowego i wielodyscyplinowego podejścia na drodze do zgłębiania tematu, a tym samym rozpoznania w zróżnicowanym warsztacie naukowym. Tym bardziej więc należy docenić kolejne podejścia zmierzające do uzupełnienia naszej wiedzy z zakresu historii książki. Nie bez znaczenia przy tego typu pracach jest też ich walor rekonstrukcyjny, odtwarzający w różnym stopniu stan księgozbiorów historycznych, utraconych lub rozproszonych na przestrzeni lat, przyczyniający się do zachowania pamięci o dziedzictwie kultury czasów minionych.

W odniesieniu do roli i znaczenia badań nad kulturą piśmienniczą dawnych wieków szczególną rangę przypisuje się dokonaniom naukowym na polu inkunabulistyki. Pierwsze efekty działalności oficyn wydawniczych odnotowane w zbiorach bibliotecznych mają niezaprzeczalną wartość, jako świadectwo recepcji sztuki drukarskiej w danym środowisku i korzystania z większej

dostępności książki na potrzeby informacyjno-komunikacyjne. Zachowane do naszych czasów z kolei, jako swoiste zabytki kultury materialnej, prezentują bogactwo rzemieślniczo-artystyczne w dziedzinie produkcji książki dawnej. Praca badawcza oparta nie tylko o materiały rejestrujące samą obecność księgozbiorów w danym kręgu odbiorców, ale i o realne pozostałości fragmentów najdawniejszych kolekcji bibliotecznych daje możliwość dotknięcia czynnika ludzkiego, odkrycia śladów tych, którzy i tworzyli i użytkowali księgi. Okoliczności te ustawiają wspomniane badania w perspektywie zarówno historii kultury materialnej, jak również historii społecznej i historii kultury.

W kontekście rozważań nad zasadnością podejmowania badań w zakresie kultury piśmienniczej, przedstawiona do recenzji praca mgr Radosława Franczaka, dotycząca kolekcji inkunabułów z dawnej biblioteki benedyktyńskiej w Lubiniu, jawi się jako cenne uzupełnienie dotychczasowego dorobku piśmienniczego tej dziedziny badań. Jak zaznacza we wstępie sam Autor, ma ona zmienić stan („niedostatek”, s. 3) tej tematyki na polu analiz tematycznych, jak również skorygować błędy i nieścisłości dotychczasowych ustaleń szczegółowych. Zamiar podejmowanego przedsięwzięcia naukowego ujęty jest następnie jako charakterystyka wzmiankowanej kolekcji lubińskiej „pod względem proveniencyjnym, zawartości treściowej, typograficznym, glos, czy opraw” (s. 3). W zamyśle badawczym pojawia się też aspekt statusu i funkcjonowania w przestrzeni klasztornej najstarszej kolekcji druków, doprecyzowujący ujęcie historyczno-źródłoznawcze sygnalizowane w podtytule dysertacji. Kwestia księgozbioru lubińskiego stanowi nieodłączną część dziejów klasztoru, zgodnie z ugruntowanym już w dorobku piśmienniczym na temat bibliotek zakonnych przekonaniem o ich bogactwie i różnorodności, a także znaczeniu dla dziejów kultury, co w naturalny sposób odnosi się do aspektu historycznego pracy. Atrybut źródłoznawczy ujęty w tytule zapewnia z kolei, nie tylko szeroki i niejednorodny zestaw źródłowy, ale także bezpośredni ogląd zbioru zachowanych inkunabułów. Okoliczności powyższe ustawiają zakres treściowy pracy w swoistym dualizmie, u podstaw którego stoi możliwość konfrontacji informacji z tekstów źródłowych z danymi o najstarszych egzemplarzach druków lubińskich pozyskanymi z autopsji. Sytuacja ta przesądza również o umiejscowieniu podjętego wyzwania naukowego na pograniczu bibliologii i historii, nadając mu wymiar interdyscyplinarny, wymagający korzystania z odpowiednich dla tych nauk metod badawczych.

Zważywszy na zestaw dotychczasowych ujęć naukowych księgozbioru biblioteki klasztornej w Lubiniu, w których kwestia historycznej kolekcji inkunabułów traktowana była jedynie jako element jej dziejów, wybór problematyki badawczej jest jak najbardziej zasadny. Duże znaczenie dla dorobku historiograficznego tej tematyki ma perspektywa skorygowania usterek czy uzupełnienia braków w dotychczasowych ustaleniach na temat zasobu bibliotecznego klasztoru w Lubiniu. Wobec specyfiki podejmowanych rozważań naukowych, ramy chronologiczne i geograficzne tematu pracy mają charakter niejako domyślny, wynikający ze znaczenia użytych w tytule głównym pojęć. Niemniej jednak słuszne jest dopowiedzenie przez Autora w części wstępnej, że w kręgu

zainteresowań pozostaje kolekcja historyczna, związana z dziejami biblioteki klasztornej do kasaty konwentu w 1836 r., z pominięciem jej późniejszych przekształceń, w tym i współczesnej sytuacji bibliotecznej w opactwie. Skoncentrowanie uwagi na efektach sztuki drukarskiej wydawanych do 1500 r. wywołuje jednak pytanie o zasadność zamiennego używania przez Autora w tekście pojęcia inkunabuł i paleotyp. Ze względu na funkcjonujące w obiegu naukowym kryterium wydzielenia dodatkowej kategorii pojęciowej zarezerwowanej dla paleotypu, jako odmiany produkcji drukarskiej w określonym czasie, fakt ten należało jednak zaznaczyć we wstępie na poziomie analizy tematu.

W konsekwencji dwoistości perspektywy badawczej przed jaką stanął Autor, kłopotliwe stało się formalne oddzielenie we wstępie interpretacji przedmiotu badań od prezentacji jej podstaw źródłowych, które to sprawy w klasycznym jego układzie są traktowane jako niezależne punkty. Ponieważ kolekcja inkunabułów stanowi w tym przypadku nie tylko osobną podstawę źródłową, ale dookreśla również zakres pojęciowy tytułu pracy, została zaprezentowana jako część analizy tematu. W składzie kolekcji znalazło się 96 woluminów najdawniejszych druków z klasztoru w Lubiniu, znajdujących się w dużej mierze w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie i Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu oraz w pomniejszej liczbie w: Bibliotece Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu, Bibliotece Kórnickiej, Bibliotece Uniwersyteckiej KUL. Ustalenie rozmiarów tej kolekcji nastąpiło w efekcie rozpoznania najstarszych druków z dawnej biblioteki klasztornej, znajdujących się w zbiorach w/w instytucji. Autor słusznie zamieścił tu też wyjaśnienie sposobu postępowania przy odtwarzaniu fragmentu klasztornej spuścizny bibliotecznej, pomimo metodycznego charakteru tego opisu i częściowego rozbicia toku narracji wstępu. Jest to jednak konieczne dla uzasadnienia wyboru omawianego zestawu inkunabułów, wydzielonych na podstawie dotychczasowych ustaleń proveniencyjnych zaczerpniętych z wydanych lub archiwalnych katalogów oraz rejestrów ksiąg i weryfikowanych dodatkowo przez badania bezpośrednie na płaszczyźnie materialnej. Takie podejście wymagało od Autora skorygowania błędów i wyeliminowania rozbieżności pomiędzy dotychczasowymi ustaleniami historyków a informacjami pozyskanym z lustracji woluminów, potwierdzeniem czego jest wybrany do dalszej analizy zestaw inkunabułów. Postępowanie Autora pracy w kierunku odtworzenia fragmentu dawnej biblioteki benedyktyńskiej warto było jeszcze uściślić o zakresy poszukiwań, które nie przyniosły spodziewanych efektów, chyba że schemat poszukiwań na potrzeby opracowania tematu dysertacji był determinowany przesłankami wynikającymi z procesu rozproszenia księgozbioru z Lubinia, co jednak nie jest wyjaśnione we wstępie.

Koncepcyjna formuła pracy oparta na rekonstrukcji części dawnego księgozbioru lubińskiego powinna opierać się na dążeniu do zobrazowania stanu ilościowego i jakościowego na podstawie przesłanek wynikających z różnych źródeł informacji, w tym również badań autopsyjnych. Dlatego moją wątpliwość budzi określenie celu pracy użyte przez Autora we wstępie jako „charakterystyka” zbioru inkunabułów przynależnych do księgozbioru w Lubiniu, które wskazuje na stronę opisową tej

grupy książek. Ukazanie cech charakterystycznych, takich jak wymienione przez Autora elementy proveniencyjne, treściowe, typograficzne, marginalne, introligatorskie powinno być jednak wyrażone w relacji do historycznej kolekcji benedyktyńskiej lub też doprecyzowane, pod względem kierunku badawczego, który obrał Autor na drodze zgłębiania tematu. Sformułowanie celu powinno więc oddawać w pełni proces dociekań, jaki jest w praktyce prowadzony przez Autora pracy i zauważalny na poziomie zarówno jej struktury jak i szczegółowego opisu działań empirycznych. Bardziej precyzyjne określenie problemu badawczego powinno oddawać też równowagę obu jego aspektów (źródłoznawczego i historycznego), tak aby tytuł pracy odpowiadał w pełni jej treści, gdyż w mojej opinii sfera historyczna wyrażona przez Autora jako „status” najstarszych ksiąg drukowanych sprawia wrażenie podrzędnej w stosunku do prezentacji atrybutów materialnych. Wynikiem takiego podejścia Autora do tematyki dysertacji jest traktowanie jako „poboczny wynik prowadzonych badań” (s. 3) ustaleń dotyczących zasobów bibliotecznych będących w posiadaniu darczyńców książnicy w Lubiniu. Należało podnieść rangę tego elementu badań ze względu na możliwość szerszej perspektywy, w jakiej powinno się traktować kontakty klasztoru (rozumianego jako centrum życia umysłowego) z otoczeniem.

W trakcie prezentacji literatury przedmiotu, Autor pracy skoncentrował się na tych pozycjach bibliograficznych, które w mniejszym lub większym stopniu dotyczą dziejów lub zbiorów biblioteki benedyktyńskiej, rozpatrywanych jako temat samodzielny czy składowy większych opracowań, na tle których wyróżnia się zwłaszcza dorobek Jacka Urbana. Prezentowany zestaw opracowań jest jedynie fragmentaryczny w stosunku do zawartości bibliografii, ale jak rozumiem, miał potwierdzić tezę o zasadności podjęcia tematu pracy. Dopiero pełny ogłód pozycji zawartych w bibliografii ujawnia zróżnicowanie rzeczowe wykorzystanej literatury. Rozpoznanie jej zakresów tematycznych wymaga jednak prześledzenia całości zestawienia, które służyć powinno orientacji szczegółowej, a nie ogólnej, dlatego brak pełnego omówienia literatury przedmiotu należy uznać za błąd w konstrukcji wstępu. Na niekorzyść braku pełnego omówienia literatury przedmiotu przemawia też wielod dziedzinowa specyfika problematyki rozprawy, wymagająca erudycyjnego przygotowania i korzystania ze specjalistycznych pomocy warsztatowych, czego po prostu nie widać we wstępie. Poza tym, omówienie literatury w pracach z pogranicza bibliologii i historii powinno nawiązywać bezpośrednio do struktury bibliografii i odzwierciedlać sposób postępowania metodycznego z wyjaśnieniem stopnia wykorzystania w pracy pomocy specjalistycznych (np. katalogi, s. 350-352). Opierając się więc na ogłódzie literatury zawartej w bibliografii (opracowania, s. 352-379), stwierdzam, że odpowiada ona w zasadzie potrzebom każdego z poruszanych aspektów badawczych w poszczególnych rozdziałach. Wyraźnie zauważalny jest zestaw pomocy słownikowych i encyklopedycznych służących pozyskaniu danych biograficznych i bibliograficznych, a także szereg monografii i artykułów ilustrujących problematykę historyczno-źródłoznawczą dysertacji. Nie wdając się w szczegóły, chcę poczynić uwagę natury ogólnej, dotyczącą piśmiennictwa służącego zgłębieniu tematu pracy, a nie

uwzględnionego w bibliografii, które mogłoby przynieść materiał porównawczy dla podjętych badań [np.: P. Szczaniecki, *Losy księgozbioru klasztoru benedyktynów sieciechowskich po kasacie opactwa w 1819*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny”, 15 (2018), nr 3, s. 73-86; J. Gwioździk, *Benedictina tynieckie w zbiorach lwowskich*, „Z badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi”, 11 (2017), s. 29-57] czy też na prace z kanonu piśmiennictwa o historii zakonów [np.: J. Kłoczowski, *Zakony na ziemiach polskich w wiekach średnich*, w: *Kościół w Polsce*, Kraków 1966, t. 1, s. 373-582; P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984; A.M. Wyrwa, *Średniowieczna sieć klasztorów w Wielkopolsce i na Kujawach. Stan, potrzeby badań i wstępna analiza problemu*, w: *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-wschodniej X-XX wiek*, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999, s. 76-146], których uwzględnienie znacznie wzmocniłoby kontekst historyczny pracy. Zauważam też brak publikacji z zakresu metodologii badań nad księgozbiorami zakonnymi (w tym tekstów autorstwa np.: J. Gwioździk, L. Kowkiel, I. Pietrzkiewicz, T. Stolarczyka, K. Wardy). Podczas rozważań nad elementem treściowym analizowanej kolekcji należało wziąć pod uwagę publikacje odnoszące się do piśmiennictwa religijnego, a zwłaszcza te o duchowości benedyktyńskiej [patrz literatura tematyczna w np.: H.E. Wyczawski, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, Kalwaria Zebrzydowska 2019 (wyd. II)].

Podstępowanie badawcze w przypadku syntezy elementów materialnych i treściowych badanej kolekcji wymaga prawidłowego doboru źródeł. Podstawowe znaczenie w tym zestawie pełni grupa o charakterze poglądowym złożona z 96 woluminów, która została przez Autora przedstawiona jako dopełnienie omówienia zakresu merytorycznego pracy. Pełna podstawa źródłowa uwzględnia również szereg archiwaliów (wydzielonych w bibliografii jako „Pozostałe źródła cytowane w publikacji”, s. 347-350). Pozyskano je zarówno z w/w archiwów kościelnych (Gniezno, Poznań), jak i z Archiwum Państwowego w Poznaniu. Na liście instytucji objętych kwerendą znalazły się ponadto zbiory biblioteczne, w tym w/w kolekcje poznańskie i kórnickie, oraz Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Narodowej, a także Muzeum Zamku Królewskiego w Warszawie. Zestaw źródeł uzupełniają dodatkowo zasoby bibliotek zagranicznych: Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität zu Berlin oraz Staatsbibliothek zu Berlin. Materiał archiwalny i biblioteczny reprezentowany jest przez paletę różnych rodzajów źródeł [w tym również szereg egzemplarzy druków, służących za materiał porównawczy do wydzielonej kolekcji], dostarczających informacji o bibliotece zakonnej, w tym: akt kapitulnych, konsystorskich i wizytacyjnych, statutów i rozporządzeń, materiałów korespondencyjnych i inwentaryzacyjnych. Na potrzeby analiz biograficznych sięgnięto po dane pozyskane z ksiąg profesji, nekrologów czy zapisków kronikarskich. Informacji takich poszukiwano też m.in. w aktach sądowych i metrykalnych. Specjalistyczną pomoc w procesie identyfikacji opraw dostarczyły z kolei kolekcje przerysów opraw zachowane w spuściźnie badacza tej dziedziny. Zestaw źródłowy uzupełniony o wersje drukowane materiałów, prezentuje duże zróżnicowanie pod względem formy i treści oraz jest świadectwem pracowitej kwerendy

dokonanej przez Autora. Baza źródłowa pozwoliła na wielostronne spojrzenie na zachowany fragment historycznego księgozbioru i potwierdziła w pełni interdyscyplinarny charakter badań. Przy omówieniu źródeł można było zastosować bardziej generalną klasyfikację według obranych kryteriów, co ułatwiłoby percepcję omówienia tak zróżnicowanego materiału źródłowego. Zadanie takie nie należy jednak do łatwych, zważywszy na trudność w jednoznacznym zakwalifikowaniu tak niejednorodnych materiałów archiwalno-bibliotecznych w ramach klasycznych typologii. Na marginesie uwag o bazie materiałowej dysertacji dodam jeszcze potrzebę skorygowania formalnych niedociągnięć w części bibliograficznej (zachowanie kolejności alfabetycznej na poszczególnych poziomach wykazu źródeł) oraz wydzielenie podgrupy o charakterze netograficznym. Podsumowując wątek bazy źródłowej nie sposób nie odnieść się do kwestii metod służących opracowaniu tematyki historyczno-źródłoznawczej pracy. Kwestia specyfiki podejmowanych badań w oparciu o niejednorodne źródła powinna być również powiązana z wyjaśnieniem metodyki postępowania, która widoczna jest w praktyce badawczej Autora rozprawy doktorskiej, lecz brakuje jej wyjaśnienia we wstępie. Jest to konieczne dla zobrazowania fachowego warsztatu naukowego, który prowadzi zarówno do rozpoznania i odtworzenia, jak i wielostronnej analizy zasobu kolekcji inkunabułów lubińskich (elementy procedury badawczej zamieścił Autor we wstępie jedynie w nawiązaniu do identyfikacji na podstawie katalogów wydanych; s. 9).

W strukturze recenzowanej dysertacji, poza spisem treści i wstępem (s. 1-16) wyróżniono część opisową (s. 17-222) oraz aneksową (s. 223-341), a także wykazy skrótów i pozycji bibliograficznych (s. 342-379). Materiał opracowany na podstawie źródeł i literatury przedmiotu został przedstawiony w problemowym układzie pięciu rozdziałów, których zakres merytoryczny odpowiada tytułowi pracy. Kategoryzacja treści rozprawy została trafnie dostosowana do jej problematyki i historyczno-źródłoznawczego charakteru, u podstaw którego stała baza materiałowa, jaką skompletował Autor. Spis treści części opisowej pracy obejmuje zestaw zagadnień określających cechy inkunabułów wraz z kontekstem historycznym powstania i zmian w obrębie całego księgozbioru, w tym również i omawianej kolekcji. Na tle poszczególnych precyzyjnie zdefiniowanych rozdziałów i podrozdziałów zwraca uwagę rozbudowana nazwa rozdziału IV: „Rękopiśmienne aspekty inkunabułów lubińskich”, która ma charakter autonomiczny w stosunku do pozostałych, a powinna być raczej zastąpiona określeniem bardziej lapidarnym, np. „Dodatki rękopiśmienne”. Sama konstrukcja pracy, scharakteryzowana przez Autora w części wstępnej zaraz po analizie tematu (s. 8-9) nie mieści się w klasycznym układzie poszczególnych części wstępu (analiza tematu - literatura - źródła - konstrukcja pracy - metoda) i odstępstwo to nie jest przez Autora uzasadnione. W związku z tym, za konieczne na potrzeby ewentualnej przyszłej publikacji, uznaję ustrukturalizowanie całego wstępu i uzupełnienie go o niektóre, wspomniane przez mnie już wyżej elementy.

Rozdział pierwszy poświęcony jest organizacji i funkcjonowaniu biblioteki lubińskiej oraz omówieniu uwarunkowań powiększania i ubytków księgozbioru klasztornego, w tym też jego zasobów inkunabułowych. Autor prześledził historyczne drogi rozproszenia zbiorów lubińskich, omówił też obecny stan zachowania jej fragmentów na tle strat, jakie poniósł księgozbiór od czasów rozparcelowania zbiorów bibliotecznych w XIX wieku. Należy podkreślić zaangażowanie Autora w proces wyselekcjonowania informacji o kierunkach odpływu książek ze źródeł ewidencyjnych, w tym z archiwalnych spisów z lat 1817 i 1837. Analizy rejestrów połączone z badaniem zachowanych egzemplarzy z autopsji poszerzyły stan wiedzy o dziejach tej książnicy (usterki w zapisach inwentarzowych, ślady techniki bibliotecznej na woluminach). Należy podkreślić podjęcie próby uchwycenia zasad inwentaryzacji oraz przechowywania książek. Zauważalny jest natomiast niedomiar w zakresie ogólnych wniosków na temat bogactwa treściowego dawnego księgozbioru lubińskiego na poziomie kategorii piśmienniczych, które reprezentują zanotowane w rejestrach księgi. W większym stopniu należało też tutaj wykorzystać metodę porównawczą, dla skonfrontowania miejscowej sytuacji z innymi przypadkami w klasztorach benedyktyńskich, co pozwoliłoby uchwycić płaszczyzny wspólne w podejściu do spraw bibliotecznych.

Rozdział drugi dotyczy struktury proveniencyjnej analizowanego zbioru inkunabułów, przez co stanowi cenne dopełnienie omówienia tej kolekcji w oparciu o źródła archiwalno-inwentaryzacyjne. W kręgu poruszanych tu zagadnień znalazło się poszukiwanie śladów przynależności ksiąg do zbiorów klasztornych i dróg pozyskiwania nabytków bibliotecznych. Skrupulatna analiza różnorodnych znaków i wpisów własnościowych rzuciła światło na kwestię narastania księgozbioru, sposobów gromadzenia zbiorów czy chronologii napływu ksiąg i przemieszczania się woluminów. Sprawna identyfikacja i odczytanie znaczenia not proveniencyjnych przez Autora pozwoliła odkryć elementy techniki bibliotekarskiej stosowanej w książnicy w Lubiniu (system oznaczeń własności zbiorów klasztornych, czas inwentaryzacji, autorstwo wpisów). Zastosowana w tekście typologizacja not własnościowych pod względem formy i treści oznaczeń, właściwie oddała całokształt problematyki proveniencyjnej, pomimo znacznego stopnia szczegółowości w ich opisie. Należy stwierdzić, że Autor dokonał trafnej analizy czasowej not proveniencyjnych, odnosząc się do kontekstu historycznego funkcjonowania opisywanego księgozbioru. Usystematyzował też badany materiał, zastanawiając się na drogami dotarcia książek do klasztoru. Podjął cenne próby interpretacji motywów, jakimi kierowali się wpisujący swoje adnotacje do ksiąg, a także zwrócił uwagę na ich wartość informacyjną i graficzną. Zauważyłem tu jednak braki w formułowaniu wniosków uogólniających na bazie szczegółowo rozpatrywanego materiału, które ułatwiłyby zilustrowania tabelaryczne (punkt 2.3), jak również pominięcia powiązań klasztoru w Lubiniu z otoczeniem w ramach kościelnej struktury administracyjnej (punkt 2.2).

Kolejny rozdział poświęcony jest charakterystyce zbioru 96 woluminów z księgozbioru lubińskiego. Zobrazowano w nim stan zachowania inkunabułów, ich zawartość treściową, cechy

formalne tej grupy najwcześniejszych druków, ich przynależność typograficzną, częstotliwość występowania oraz przykłady egzemplarzy zespolonych z różnych części. Wychodząc od określenia uszczerbków w materii poddawanych obserwacji woluminów, Autor dokonał wglądu w kompozycję działów piśmienniczych jakie reprezentuje ten zbiór ksiąg, identyfikując je za pomocą systemu odsyłaczy bibliograficznych i biograficznych. W dalszej części poddał analizie stronę formalną kolekcji inkunabułów, w tym dociekania nad datą i miejscem wydania, formatem, językiem i zasięgiem typograficznym. Dodatkowo jeszcze poruszona została kwestia masowości i wyjątkowości starodruków przez wyselekcjonowanie tych wyjątkowych, rzadkich pod względem występowania i formy współprawniej z rękopisami. W treści rozdziału trzeciego widać dobre warsztatowe przygotowanie Autora do takich specjalistycznych badań widoczne w stronie metodycznej i merytorycznej. Potwierdzeniem tego jest nie tylko sama strona narracyjna, ale również szerokie spektrum różnojęzycznej literatury tematycznej i pomocy bibliograficznych zawarte w przypisach. Dla podkreślenia pełnego wymiaru poczynionej charakterystyki zbioru lubińskiego można było jeszcze postawić hipotezy, na ile fragment zachowanej kolekcji świadczy o zasobności historycznego księgozbioru pod różnymi względami. Warto było także dla pełnego zilustrowania problemu przedstawić aspekty pochodzenia geograficznego starodruków za pomocą odwzorowania kartograficznego.

Rozdział czwarty poświęcony jest obecności w badanej kolekcji elementów rękopiśmiennych, jako ważnego atrybutu zbioru inkunabułów w postaci glos, zapisków marginalnych i elementów ikonograficznych. U podstaw analizy tego zagadnienia stały techniczne aspekty najwcześniejszych druków, które Autor przedstawił w usystematyzowanej formie. Cenne dla procesu badawczego było powiązanie odczytów dokonanych z autopsji z dorobkiem piśmienniczym w tym zakresie i nadbudowanie tego dorobku nowymi wynikami, które objęły dodatkowo interpretacje treści marginaliów. Autor podjął również ważny wątek powiązania wpisów z kulturą czytelniczą w środowisku klasztorным, w perspektywie których to badań uwidoczniło się faktyczne użytkowanie książki. Niezwykle interesująca jest sprawa zdobnictwa użytkowego inkunabułów przedstawiona na tle motywów dekoracyjnych funkcjonujących w technice wczesnodrukarskiej. Walory artystyczne strony ikonograficznej inkunabułów zostały opisane z dużym znawstwem fachowej terminologii oraz dążeniem do zakwalifikowania tych wytworów sztuki drukarskiej do produkcji warsztatów iluminatorskich.

Rozdział piąty poświęcony jest oprawom woluminów z kolekcji inkunabułów lubińskich, rozpatrywanym pod względem chronologii ich wykonania, stanu materialnego, wykonawstwa i pochodzenia warsztatowego. Podobnie jak w poprzedniej części Autor zastosował kategoryzację analizowanych przypadków według elementów techniki introligatorskiej, nie pomijając również aspektu artystycznego, uwidocznionego w materiale ilustracyjnym. Z dużym znawstwem przedstawił elementy zdobniczo-dekoratywne i rzemieślnicze, opis których owocnie połączył z materiałem

poglądowym. Znaczącym efektem badań jest pewne lub mniej pewne rozpoznanie opraw reprezentatywnych dla warsztatów introligatorskich, uznanych na rynku tego rzemiosła i podkreślenie cech indywidualnych inkunabułów za pomocą opisu stylistyki ich opraw. Zaprezentowane w tym rozdziale szerokie spektrum zagadnień z zakresu tegumentologii w znaczącej mierze przyczyniło się do zobrazowania wartości historycznej i estetycznej badanej kolekcji.

Wnioski końcowe sformułowane przez Autora w zakończeniu potwierdzają porównawczą wartość podjętych w dysertacji badań nad kolekcją inkunabułów lubińskich. Połączenie wyników analizy informacji ze źródeł, zwłaszcza tych o charakterze inwentaryzacyjnym z efektami autopsyjnych badań kolekcji przyniosło szereg ustaleń, które pozwoliły określić jej stan ilościowy i jakościowy, co przyczyniło się do poszerzenia wiedzy o historycznym księgozbiorze klasztoru w Lubiniu i jego kulturotwórczym znaczeniu dla środowiska zakonnego. Czasochłonne i skrupulatne odtworzenie informacji z różnorodnych źródeł nadało pracy wymiar interdyscyplinarny, a przedstawione w formie opisowej i aneksowej dane dały podstawę dla dalszych badań komparatystycznych w dziedzinie historii książki.

Uwagi dodatkowe:

- rozprawa napisana jest w miarę komunikatywnym językiem, chociaż jego odbiór utrudnia szereg specjalistycznych terminów, a także łacińskojęzycznych cytatów zaczerpniętych ze źródeł archiwalnych czy bibliograficznych. Styl prowadzonej narracji miejscami nie jest precyzyjny (np.: „sporej ilości”, „losy pokasatowe”, „pobocznym wynikiem”, „niezbyt dużo”, „licznie prezentuje się”), nie pozbawiony błędów gramatycznych i literówek (np.: powtarzalny błąd w części tytułu „Katalog inkunabułów...” ; s. 344-345). Autor konsekwentnie stosował za to zasady edytorskie, co sprzyja percepcji treści merytorycznych.
- na uznanie zasługuje trafność doboru ilustracji i jakość ich wykonania, które wpisują się w tok narracji znacznie ją ubogacając. Ikonograficzna forma pracy uwidoczniła też artystyczną stronę badanego materiału i osobisty wkład Autora w jej wyeksponowanie (potwierdzony specjalistyczną pracą w zespole badawczym i kontaktami ze środowiskiem ekspertów dziedzinowych). Wybiórczy odbiór bogatego materiału wizualnego jest jednak niemożliwy, ze względu na brak spisu ilustracji.
- strona warsztatowa opanowana jest przez Autora na dobrym poziomie. Widać dobre wyspecjalizowanie i dużą staranność w opracowaniu przypisów źródłowych (sygnatur inkunabułowych, pozycji katalogowych). W aparacie naukowym zauważyć można błędy, widoczne przy zapotrzebowaniu na konkretną informację (np. brak skrótu SBB w wykazie; brak sygnatury 3898 przy zasobie Rejencji w Poznaniu w bibliografii).

- część aneksowa pracy zawiera szereg zestawień, służących Autorowi jako wsparcie procesu badawczego, mających również funkcję informacyjną (zestawienia w różnej formie materiału źródłowego). „Katalog inkunabułów klasztoru benedyktynów w Lubiniu” (s. 223-297) i rejestry 2 - 4 (s. 298-307) powinny być opatrzone wyjaśnieniem zasad standaryzacji opisu bibliograficznego (szczególnie na potrzeby odbiorcy spoza kręgu znawców bibliologii). Wskazane jest opracowanie w przyszłości wersji cyfrowej materiału aneksowego wraz z modulem wyszukiwania różnych kategorii danych, co ułatwi odbiorcom szybkie pozyskiwanie informacji i zestawianie ich w różnej formie.

Wnioski końcowe

Praca autorstwa mgr Radosława Franczaka „*Incunabula Monasterii Lubinensis. Studium historyczno-źródłoznawcze*” jest wartościowa pod względem merytorycznym i metodologicznym, a przyjęty w niej kierunek postępowania badawczego wykazuje znamiona interdyscyplinarnego podejścia do podjętej problematyki w oparciu o skompletowaną podstawę źródłową i za pomocą zróżnicowanych metod badawczych. Praca wykazuje znamiona oryginalnego rozwiązania problemu badawczego i świadczy o wysokim poziomie wiedzy oraz kompetencjach warsztatowych Autora. Pomimo zauważonych uchybień natury ogólnej i błędów na poziomie bardziej szczegółowym, spełnia ona wymogi ustawowe stawiane rozprawom doktorskim ujętym w art. 13, ust. 1 Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2017, poz. 1789). W związku z tym wniosuję o dopuszczenie mgr Radosława Franczaka do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Joanna Szady

